

EVOLUȚIA ZONEI MÂNTULEASA DIN VREMEA MAHALALEI PÂNĂ ASTĂZI

Adriana Scripcariu

Ne propunem în lucrarea de față apropierea de una dintre puținele zone ale Bucureștiului, vecină „orașului ceașist”, pe care timpul a salvat-o de la moarte. Cuprinsă în „planul de demolări în vederea sistematizării”, zona Mântuleasa a avut fericita soartă a condamnatului politic care supraviețuiește unei schimbări de regim. În imediata ei apropiere, de cealaltă parte a Căii Călărașilor, se întinde încă, jalnic, terenul viran rămas în urma buldozerelor.

I. Din nou despre mahala, câteva nuanțări

În efortul actual de regăsire a Bucureștiului vechi, un loc aparte este rezervat de cercetători mahalalei. Se caută pe de-o parte, definirea realității ei urbanistice plecând de la o nouă premisă, aceea a unei dezvoltări logice a capitalei noastre¹. Pe de altă parte termenul este revalorificat în context actual, încercându-se o suprapunere a lui noilor realități sociale și urbanistice ale orașului.²

Mahala este unul dintre acei termeni al cărui sens a fost deteriorat de-a lungul timpului³ și căruia îi redescoperim astăzi înțelesul inițial. Mahalaua este un fenomen urbanistic ce caracterizează orașul oriental. Aristotel vorbește în Politica despre două tipuri de orașe, acelea împărțite în străzi și cele caracterizate prin „aglomerarea caselor unele lângă altele fără nici o ordine”⁴. Primul tip este caracteristic Occidentului, cel de-al doilea, Orientului. Acel „fără nici o ordine” ar trebui citit mai degrabă „un alt fel de ordine”. Creșterea unui oraș, determinată de creșterea unei comunități, se supune, firesc, unui tip de logică, chiar dacă ea nu poate fi deslușită la nivelul unei ordini evidente vizual. După cum oamenii trăiesc în virtutea unor legi, la fel locuințele lor sunt clădite și plasate conform unei logici. În cazul din urmă, principiul trebuie căutat în modul de viață al comunităților respective.

Din punct de vedere etimologic mahala provine din arăbescul „mahalle”, preluat ulterior și de turci, care înseamnă parte de oraș sau cartier. Termenul apare pentru prima dată în Țara Românească într-un act din 1626. El desemnează o realitate socială și urbanistică ce apare anterior sub denumirea de „enorie”. Diferența de nuanță dintre cei

¹ Din cercetările recente care propun această viziune amintim: Harhoiu Dana „București, oraș între Orient și Occident” Ed.Simetria, București, 1997, Voiculescu Sanda, „Parohia – spațiu de agregare religioasă, socială și urbanistică”, Secolul XX, no.4-6, 1997, p.146-154

² Ionescu Dan D., *Mahalale bucureștene*, Arhitect Design 2/2001, p.28-29

³ În aceeași categorie intră maidan, bazar, uliță.

⁴ Aristotel, *Politica*, cartea IV, cap.X, § 1.

doi termeni se atenuează atunci când o denumire atașată primului se întâlnește în sens cu specificul celui de-al doilea. Considerând în paralel două exemple „*enoria Popei Comino*” și „*mahalaua popii Drăgușin*”, primul menționat în 1590 și cel de-al doilea în 1752, vom înțelege că termenii acoperă aceeași realitate. Factorul istoric și cultural ce a determinat înlocuirea primului de către al doilea este accentuarea influenței turcești.

Dana Harhoiu consideră mahalaua un fenomen specific Bucureștiului fanariot și observă, privind în paralel planul Bucureștiului și cel al Constantinopolului, similitudini structurale. Acestea au fost generate pe de-o parte de introducerea la București a legislației urbane constantinopolitane, iar pe de alta de marea creștere demografică ce a făcut-o aplicabilă noilor zone locuite. Această creștere a continuat și continuă datorită stabilizării treptate a statutului orașului, de capitală a țării. Bucureștiul s-a dezvoltat pe principiul fagurelui sălbatic, prin adăugare de structuri în locuri în care interesele noilor locuitori se îmbinau cu cele ale societății deja existente. Orașul nu a fost strunit de ziduri ci a crescut de-a lungul drumurilor. Elementele ce dau coerență acestei creșteri se leagă de simțul comunitar și de considerente de ordin spiritual. „*Un oraș mare, un oraș capitală nu este un spațiu propice creării unei stări de apartenență la comunitate. Or, tocmai spațiul urban poate avea capacitatea de a induce un sentiment de securitate, de regăsire a locuitorilor într-un mediu familiar, un spațiu al unor posibile contacte interumane (...). Într-un oraș care nu le aparținea, orașenii se identificau cu un anume loc, cel în care viața lor avea repere comune: biserica, obișnuințele, contactele*”⁵. Acest spațiu este cel al mahalalei. Din ea nu pot lipsi biserica, centrul spiritual și maidanul, locul de interacțiune socială. O dovadă a acestei realități urbane și sociale o constituie catagrafia din 1810⁶, în care se urmărește starea bisericilor bucureștene. Acestea sunt desemnate în funcție de mahalaua pe care o deservesc.

Ca substructură urbană, mahalaua capătă și valențe administrative; astfel, privind în paralel, de-a lungul timpului, apariția termenului în acte și evoluția realității urbane și sociale a mahalalei, putem observa suprapuneri dar și anumite decalaje. Ele se datorează evoluției societății care poate fi citită și în structura orașului.

În secolele XVII și XVIII mahalalele apar în documente ca elemente ajutătoare la identificarea de locații și persoane și ca unități administrative. În vremea lui Alexandru Ipsilanti sunt menționate în București 80 de mahalale. Acestea acopereau întreaga suprafață a orașului de la hotarul curții domnești până la periferie. Ele aveau un anume specific în funcție de activitatea locuitorilor⁷ sau erau pur și simplu comunități strănse în jurul bisericilor⁸. Biserica, element sine qua non, fie duce la înjghebarea mahalalei cum este cazul ctitoriilor domnești, fie este ctitoria unor membrii ai unei comunități deja

⁵ Voiculescu Sanda, *op.cit.* p.147-149

⁶ Lapedatu Alexandru – *Catagrafia bisericilor bucureștene* - BOR XXXI/1907.

⁷ ex. Mahalaua Tabacilor – vezi P.Cernovodeanu și N.Vătămanu „*Tabacii din București de sus în veacul al XVII-lea*”, în MIM XI/1992, studiu în care putem urmări cauzele ce au determinat mișcarea acestei bresle și implicit a mahalalei ei.

⁸ Mahalale ce poartă nume proprii, de preoți.(mah. Popa Soare), ctitori (mah.Mântuleasa), locuri (mah.Oborului) sau biserici (mah. Sf.Ștefan).

formate. În aceste secole, termenul și realitatea denumită se suprapun întrutotul. Elementele definitorii ale mahalalei se regăseau întocmai în centrul orașului și la marginile lui.

Cazul secolului al XIX, și în special sfârșitul său, impune o privire mai nuanțată. Este perioada de occidentalizare a orașului care aduce noi tipuri de organizare. De asemenea, lărgirea ariei centrului și aplicarea noilor standarde cu precădere aici, duc la schimbări radicale de peisaj care, însoțite de schimbarea mentalității, crează decalaje în accepția termenului. „Mahala” începe să aibă un sens peiorativ ce desemnează un anume peisaj și o anume clasă socială. În documente apare un nou termen, acela de suburbie⁹. Acesta circulă o vreme în paralel cu cel de mahala, desemnând aceeași realitate urbană. Rezonanța mai nobilă a cuvântului, datorată provenienței sale, adăugându-se deteriorării termenului de mahala¹⁰, face ca primul să câștige teren odată cu înaintarea în timp către sec. XX¹¹. Acest fenomen se datorează și unui decalaj cronologic între centru și zonele mai mărginașe, în ce privește restructurările edilitare. Cu alte cuvinte ceea ce se numea la începutul secolului XX mahala, semăna într-o anume măsură cu mahalaua secolelor trecute. În aceeași vreme, spații ale fostelor mahalale aduceau mai de grabă cu orașele occidentale și lor li se potrivea, prin urmare, mai mult denumirea de suburbie¹². De asemenea realitatea socială a mahalalei dispare odată cu occidentalizarea. Individualismul crește și el se materializează și în tipul de locuire și interacțiune în comunitate. Dacă maidanele erau spații comunitare cu destinații precise¹³, prezente în viața de zi cu zi a enoriașilor, piațele ce le iau locul în structura urbană au o existență cu mult mai liniștită și monotonă. În Bucureștiul occidentalizat al începutului de secol XX, așezarea populației în oraș, urmând criterii de statut social, face ca mahalaua să fie împinsă spre periferie.

În mod paradoxal, în prezent ne confruntăm cu o reactualizare a termenului în sensul său comunitar. Acest fapt se datorează pe de-o parte politicii comuniste de expropriere, ce a atacat tocmai clasa socială ce occidentalizase fostele mahalale. Casele ce oglindeau un anume nivel social și intelectual al celor ce le construiseră au fost repopulate cu locuitori ai periferiei al căror standard de viață era mult mai coborât. Acest fenomen a dus la tragedia atâtor case cărora chiriașii nu au știut să le respecte noblețea. Această clasă socială, mai aproape de tipul de viețuire rural, a readus în schimb într-un mod anacronic în inima orașului forme ale unei vieți comunitare uitate.

⁹ Nu avem certitudinea că noua denumire administrativă suprapune în teren cu precizie fosta mahala. Ipoteza cea mai plauzibilă este totuși înlocuirea termenilor.

¹⁰ Putem observa degradarea termenului și în definițiile de dicționar.

¹¹ Observăm același fenomen referitor la următoarele perechi de termeni: caldarâm-pavaj, uliță-stradă.

¹² La începutul secolului XX, spațiul fostei mahalale Mântuleasa, păstrându-și principalele trasee, devenise o zonă cu străzi aliniate, case de piatră decorate stil, piațete discrete; în același timp, la marginea orașului existau mahalale, Cărmidari, bunăoară, mahalaua unde a copilărit Maria Tănase, spațiu semirural;

¹³ În documentele bisericii Negustori, într-un litigiu ce a durat două veacuri, se dispută un spațiu viran pe care locuitorii din mahalaua Negustori vroiau să organizeze un loc de târg, cu puț. La un moment dat este menționată utilizarea acestui loc pentru depozitarea gunoaielor. Vezi Cernovodeanu P. – Documente inedite privind trecutul bisericii Negustori din București – GB. XXV/1966 nr.1-2, p.100-117.

Astăzi unii dau o nouă accepție termenului de mahala; aceasta îmbină câte ceva din înțelesurile trecute, cel mai puțin prezent fiind însă cel de enorie. Astfel, în peisajul capitalei noastre, se pot distinge mai multe tipuri de mahalale de la cele „clasică I” și „clasică II”, caracterizate prima prin datarea caselor ante 1900, cea de-a doua prin aspectul și obiceiurile aproape rurale, trecând prin cea a cartierelor satelit, până la cea „generalizată , post-decembristă” văzută în devălmășia orașului¹⁴.

Revizitarea în spirit postmodern a acestui termen ne face să ne aplecăm mai cu luare aminte asupra sensurilor lui inițiale. Mahalaua bucureșteană, în înțelesul ei inițial, este un fenomen ce aparține deja istoriei și care merită prin urmare atenția cercetătorului.

II. O reconstituire ipotetică a granițelor mahalalei Mântuleasa și a mahalalelor limitrofe ei: Vergu, Negustori, Sf.Ștefan, Olari, Popa Soare.

Zona mai largă asupra căreia se oprește studiul de față se încadrează, în planul actual al municipiului București, între următoarele limite: Calea Moșilor, str.Olari, str.Traian, Calea Călărașilor și str.Calomfirescu.

În secolul XVIII sunt menționate în acest spațiu șase mahalale. Le vom enumera cu anii primelor lor apariții documentare¹⁵: Negustori (1669), Vergu (1724), Lipcani (ulterior Sf.Ștefan, 1752), Olari (1752), Popa Soare (1752), Popa Drăgușin (ulterior Mântuleasa, 1752)¹⁶.

Nici o sursă documentară nu ne indică cu exactitate granițele acestor mahalale. În fapt, conceptul de mahala nu implică o delimitare spațială foarte precisă și în același

¹⁴ Ionescu D.Dan, *op.cit.*, p.28.

¹⁵Cf. Sinigalia Tereza „*Observații privind structura urbană a Bucureștilor la sfârșitul veacului al XVII și în prima jumătate a secolului al XVIII*” din RMM-MIA XVIII/1987, nr.2, p.35

¹⁶ Explicităm identificarea mahalalei Mântuleasa cu Popa Drăgușin. În cataografia din 1752, realizată cu ocazia danieli lui Grigore Ghica al II-lea către ctitoria sa, mănăstirea Pantelimon, apar 12 mahalale și o vie domnească. Patru dintre mahalale intră în zona noastră: Olari, Popa Drăgușin (ulterior Mântuleasa), Lipcani (ulterior Sf.Ștefan), Popa Soare. Trei autori ne vorbesc despre acest act de donație: Ion Ionașcu în „Aspecte demografice și sociale din București la 1752” – R.Ar.h. II/1959, nr.2, L.Moga în „Un plan inedit de la 1847 al unui sector din București” BCMI XXX/1937, p.179-184, Tereza Sinigalia, *op.cit.* Datorită configurației moșiei, toți acceptă că mahalaua Mântuleasa aparține acestui spațiu. Cum ea nu este însă astfel denominată, Ionașcu Ion, *op.cit.*, p.130, nota de subsol 52, o identifică sub semnul probabilității cu mahalaua Popa Drăgușin. Sinigalia Tereza, *op.cit.*, p.34 o identifică cu mahalaua Sf. Ecaterina de Jos. O serie de argumente ne fac să preluăm opinia primului autor: 1.de cele mai multe ori numele de sfinți date mahalalelor se leagă de hramul bisericii (ex.Sf.Apostoli, Sf. Vineri, Sf.Pantelimon); în 1752 biserica Mântuleasa era deja ridicată și tâmosită cu hramul Sfinților Arhangheli.2.mai multe mahalale din zonă poartă nume de preoți (ex.Popă Soare, Popă Nan, Popă Crăciun); poate fi vorba despre preotul contemporan sau despre un preot ctitor, real sau legendar; în 1727 într-un act al Bisericii Negustori, mahalaua negustorilor era denumită a popii Crăciun; aceasta se petrecea la un an după tâmosirea noii biserici de piatră, ridicată de negustori; este posibil prin urmare ca popa Drăgușin să fi fost preotul ctitor al unui paraclis de lemn premergător bisericii lui Manta, iar mahalaua să fi intrat astfel în memoria colectivă; el nu era cu siguranță preot în 1752 pentru că nu apare menționat în cataografie.3.în cataografia din 1752, în mahalaua Popa Drăgușin, apar trei personaje ce ar putea avea legătură cu nume prezente în documente: Mihai călăraș, posibil fratele lui Manta cupeșu, ctitorul bisericii Mântuleasa, Popa Iane, posibil preotul zugrav care apare pomenit în proscomidie, Copilul Stăniî vâduvii, posibil fiu al Stancăi, soția lui Manta cupeșu.

timp, adesea pot surveni modificări de circumstanță privitoare la apartenența la o mahala sau la alta, în special în zonele de învecinare. Încercând o cercetare cât mai scrupuloasă, studiosul poate fi dezarmat de arbitrarul unor situații, prezente într-un spațiu urban aparent haotic, care poate fi cu greu stăpânit datorită lipsei reperelor sau mai degrabă a efemerului și mușeniei în contemporan a reperelor vechi ¹⁷. O astfel de cercetare, exclude prin natura materialului posibilitatea unui procent complet de adevăr. Ea își găsește totuși sensul în dobândirea unei informații cu caracter orientativ.

Punând laolaltă felurite cercetări, cu planurile orașului București din diverse epoci ¹⁸ putem prezenta o ipoteză de delimitare.

Vom enunța câteva principii care ne-au ghidat demersul:

- principalele artere de circulație ale orașului separă între ele grupuri mari de mahalale. ¹⁹

- denumirile date ulterior străzilor, ce urmăresc în aceasta zonă traseul fostelor loturi, pot fi o amintire a granițelor mahalalei.

- din mahalaua specifică orașului fanariot nu pot lipsi biserica și maidanul.

În cadrul zonei studiate, străzile actuale urmează aproape în totalitate traseul vechilor parcele. Cu cât înaintăm în timp parcelele sunt mai regulate geometric și străzile mai drepte, dispar parcele mici transformându-se în piațete; cu toate acestea, principalele direcții se regăsesc începând cu planul Sulzer (1781) și până în prezent. De aceea vom prezenta delimitarea mahalalelor pe planul Borroczyń (1852), pentru o mai fidelă imagine documentară; acest plan, realizat la mijlocul secolului al XIX, înainte de trasarea noilor axe ale orașului (în zona noastră B-dul Carol), este cel mai aproape de imaginea pe care o avea Bucureștiul în perioada în care mahalalele erau o realitate vie din toate punctele de vedere. Pentru a ușura descrierea, vom folosi numele străzilor din planul 1911, planul Borroczyń neavând denumite decât arterele importante ²⁰.

La o primă delimitare ne ajută planul Pappazoglu din 1871. Acesta este întâiul plan în care Bucureștiul apare împărțit administrativ în cinci culori. Granițele acestora urmează desigur și granițele mahalalelor. Zona noastră se află în „*Plasa Târgului din Afară*”, respectiv culoarea negru. Granițele acestei culori sunt Calea Moșilor (Podul Târgului din Afară), str.Calomfirescu, apoi la stânga pe Calea Călărași și în jos până în Calea Dudești; limita estică este actuala șosea Mihai Bravu. Delimitările ce ne sunt de folos sunt Calea Moșilor și str. Calomfirescu până în Calea Călărași.

¹⁷ Într-un articol din 1870, Dr.Obedenaru oferă o imagine ironică dar plină de real asupra tipului de orientare practicat în București „*Vrei cum-va să știi unde șade cutare (...).Ți se spune că șade peste drum de Deudu Ivan, alături cu Hagi Petcu, sau Iusuf-Effendij. Îți iei toiașul (din cauza câinilor, ca la Bucuresci) și mergi din casă în casă întrebând unde șade Deudu Ivan, sau Hagi Petcu sau Iusuf-Effendij. În fine afli pe acel cutare după uă jumătate de zi de umblet*”, Obedenaru, “Adresele în București și în Europa Occidentală” în *Informațiuni bucurescene*, anul I, nr.37, p.3

¹⁸ Am urmărit planul Sulzer (1781), planul Borroczyń (1852) și în varianta Cincinat Sfințescu, planul Pappazoglu (1871), planul Carol (1895-1899), planul 1911, planul 1934 și planul actual.

¹⁹ Cf. Sinigalia Tereza *op.cit.*, p.31

²⁰ Denumim străzile după planul din 1911 și pentru că numele lor sunt aici mai aproape de momentul denominării, oferind astfel un plus de informație

O a doua restrângere o deducem din actul de donație din 1752 al lui Grigore II Ghica către Mănăstirea și spitalul Pantelimon. Acesta cuprindea 12 mahalale din care 4 intră în spațiul nostru: Olari, Popa Soare, Lipcani (ulterior Sf.Ștefan) și Popa Drăgușin (ulterior Mântuleasa). O transcriere a actului original este făcută de Nicolae Iorga. Hotarele moșiei nu ne sunt însă prea limpezi astăzi, datorită reperelor parțial efemere indicate de text. Un singur indiciu ne ajută: Podul Vergului. Acesta este viitoarea Cale a Călărașilor ce pornea din centrul Bucureștiului și se termina cu bariera Vergului. În planul Borroczyn, aceasta apare sub denumirea de Ulița Sf.Ștefan pentru că este denumită în zona acestei biserici. Prin urmare, aria noastră este mărginită la sud de Calea Călărași. Comentarii și reconstituiri ulterioare ale acestui act de donație ne duc la o nouă delimitare. În testamentul lui Grigore II Ghica, reluat în 1847 de doi ingineri care refac planul moșiei în urma unui litigiu între mahalagii și mănăstire, citim: „*din hotarul Mănăstirii Radu Vodă de la ulița Tabacilor, spre biserica Lucaciului, spre Podul Vergului, drept în podul cel mare al Târgului din Afară (...)*”²¹. După această descriere, autorul studiului reconstituie granițele moșiei. După opinia sa, graniță de vest a moșiei trecea pe actuala stradă Paleologu. O serie de elemente ne fac să credem că granița trecea de fapt chiar pe strada Mântuleasa:

- strada Paleologu urmează în parte traseul unor parcele, traseu firav, nedenuminat în planul Borroczyn; ultimul său tronson care ajunge în Calea Moșilor este o „tăietură” târzie; traseul pe care îl regăsim în planul Borroczyn nu putea constitui drumul „*drept*” din Podul Vergului în podul Târgului din Afară.

- privind planul Sulzer din 1781 putem observa actuala stradă Mântuleasa ca un tronson al uliței mai lungi ce lega Calea Dudești de Podul Târgului din Afară; aceasta apare într-adevăr ca singurul drum direct între Podul Vergului și Podul Târgului din Afară;

- ulița Mântuleasa este menționată documentar în 1707²², înainte de menționarea mahalalei, fapt ce ne face să credem că aceasta era o cale cunoscută de acces.

- în același articol, domnul Moga, urmând planul celor doi ingineri de la 1847, menționează biserica Mântuleasa între cele opt biserici ce se află „*pe marginea hotarului, ca semne mai vajnice pentru fixarea demarcației (...)*”; dacă granița ar fi trecut pe strada Paleologu, biserica Mântuleasa s-ar fi aflat în interiorul moșiei, nicidecum pe hotarul ei.

Considerăm prin urmare linia de demarcație între mahalalele Mântuleasa de o parte, Negustori și Vergu de cealaltă parte, chiar strada Mântuleasa.

După aceste prime delimitări vom trasa granițele mahalalelor în discuție sprijinindu-ne pe capitolul privitor la mahalale din “Bucureștii vechiului regat” de George Costescu²³; autorul prezintă o descriere teritorială a mahalalelor prin vecinătăți, preluată

²¹ L. Moga - *Un plan inedit de la 1847 al unui sector din București* BCMI XXX/1937, p.179

²² Cf. Stănculescu Irina, *Apariția și evoluția denumirilor de străzi în București* în MMB XIV, p.144, nota 38

²³ Costescu G., *Bucureștii vechiului regat*, Ed. “Universul”, București 1944, p.11-25.

probabil dintr-o tradiție orală²⁴. În ciuda tuturor aproximațiilor, datorate unor nume de proprietari pe care nu i-am putut identifica și a locuțiunilor adverbiale vagi („*cam pe locul*”, „*în spre*”, etc.), textul ne-a fost de un real ajutor.

Mahalaua Vergu ne este descrisă după cum urmează: „*partea de deasupra mahalalei Stelea în spre Caimata*²⁵, *cu locurile ce țineau de biserica Sf. Mina, până la casele serdarului Fănuță din Popa Soare*”. Granițele ei stabilite deja sunt str.Calomfirescu și Calea Călărași. După cum mahalaua Caimata se află de cealaltă parte a Căii Moșilor considerăm ca graniță nordică a mahalalei Vergului chiar Calea Moșilor. În stabilirea graniței cu mahalaua Negustori ne ajuta câteva documente din arhiva bisericii Negustori²⁶. Ele ne vorbesc despre un proces ce începe în 1783 între Sterie Cernovodeanu din mahalaua Negustori și vecinul său Petco Dristoreanul din mahalaua Vergului. Aceștia își dispută un loc viran domnesc, cumpărat de Petco, răscumpărat apoi și închinat bisericii Sf. Nicolae (Negustori) spre a deveni loc al târgului și al puțului construit de mahalagii. Acest proces este continuat de mahalagii după moartea celor doi, până în 1867. Fragmente din documentele referitoare la proces ne ajută să identificăm locul disputat pe planul Borroczyń. Iată aceste indicii: „*tocmai în drum mare la Podul Vergului*”²⁷, „*loc de lângă podul Vergului*”²⁸, „*despre strada Zboru cu care se vecinește numai locul bisericii*”²⁹. Mai aflăm că domeniile celor doi împrocesuați „*erau deosebite de un drum*”³⁰. În planul Borroczyń observăm pe viitoarea stradă a Sborului, în apropierea intersecției cu strada Mântuleasa, un loc viran ce se învecinează cu o parcelă îngrădită, neconstruită, probabil o grădină. Marginea estică a acesteia este chiar strada Mântuleasa. După cum procesul nu a fost încheiat în favoarea mahalagiilor din Negustori, credem ca acesta este locul ce a stârnit litigiul. El apare în planul Borroczyń, îngrădit și cultivat pentru că aparținea în continuare proprietarului din mahalaua Vergului. Îngrădită apare parcela și într-o descriere a împrocesuaților din 1867, „*locul astăzi închis arbitrar de d. Rusescu*”³¹. Dacă am desființa îngrădeala acestei parcele, ea s-ar uni cu locul viran formând un maidan apropiat ca dimensiune celor prezente în planul Borroczyń și care ar avea ca margini la sud Podul Vergului, la est ulița Mântuleasa iar la nord viitoarea stradă a Sborului. Acesta ar putea fi locul cel larg „*în drum mare la Podul Vergului*” pe care mahalagii îl reclamau „*ca acolo să facă adunarea țăranilor cu carele cu lemne, cu fân, cu cherestele (...) făgăduindu mahalagii că vor face și un puțu cu cheltuiala lor (...)*”³². Prin urmare credem că granița între mahalaua Vergului și Negustori urma

²⁴ Nu am detectat până în prezent o sursă documentară a acestor descrieri.

²⁵ Prezentă ca reper în descrierea mahalalelor Vergu și Negustori, mah.Caimata se afla de partea stângă a podului Târgului din Afară, întinzându-se „*spre Miazăzi până la curtea Bisericii cu Sfinți (...) iar spre Răsărit (...) până la cârciuma Fărnișoaiiei (azi răspântia cu bulevardul)*” cf.G.Costescu, op.cit, p.19

²⁶ Cernovodeanu P., *Documente inedite privind trecutul bisericii Negustori din București* – GB. XXV/1966 nr.1-2, p.100-117

²⁷ Idem, p.105.

²⁸ Idem, p.113

²⁹ Idem, p.115

³⁰ Idem, p.105

³¹ Idem, p.113

³² Idem, p.105

traseul viitoarei străzi a Sborului. Observăm în planul din 1911 „tăierea” străzii Mircea Vodă ce ar delimita la vest exact viranele ce a pricinuit procesul. Tot în planul din 1911 observăm pe parcela ce ar corespunde viraneii, de astă dată lotizată, proprietăți ale unui anume Ctin.A.Rusescu, urmaș, probabil, al lui Costache Rusescu, împlicinatul de la 1867.

Mahalaua Negustori începea, după G.Costescu, „din Scaune peste locurile dintre biserica cu Sfinți și metohul mănăstirii Cernica, până în Vergu, Popa Soare și Caimata”. Conform reperelor stabilite până în prezent cunoaștem granița sudică a mahalalei, viitoarea strada Sborului și cea estică, ulița Mântuleasa. Putem localiza metohul mănăstirii Cernica urmând planul din 1911 care semnalează strada Cernica, prezentă ca traseu și în planul Borroczyń, și o parcelă construită aparținătoare aceleiași mănăstiri. Prin urmare locurile dintre biserica cu Sfinți (de cealaltă parte a Podului Târgului din Afară) și metoh nu aparțineau mahalalei. Această excludere ne apare vizual ca o extirpare a unei porțiuni de parcelă. Identificăm această porțiune cu parcela aflată în planul din 1911 între străzile: Cernica (S), str.Paleologu (E) și Calea Moșilor (N și V). Menționăm că marginea mahalalei ar fi putut fi și mai spre vest coincidând cu marginea proprietății mănăstirii Cernica. Considerăm prin urmare ca granița nordică a mahalalei actuala stradă Cernica continuând cu Negustori, traseu prezent și în planul Borroczyń.

Mahalaua Olari era, potrivit lui G.Costescu, un „*vad al meșteșugarilor de aceea breaslă și care se întindea de la prăvălia lui Călin Cofetarul, de lângă biserica Olari până în scaunele măcelarilor de la biserica cu Sfinți*”. Putem identifica prăvălia lui Călin Cofetarul pe planul Borroczyń, în varianta Cincinat Sfințescu. Aceasta era parcela de pe colțul intersecției între viitoarea stradă a Vântului și Calea Moșilor. După cum însă mahalaua trebuia să includă biserica Olari, aflată mai în susul Podului față de reperul menționat, considerăm ca mahalaua avea ca margine actuala stradă Olari. Urmând descrierea de „*vad*” credem ca enoriașii își aveau casele de-a lungul Podului Târgului din Afară, până în dreptul bisericii cu Sfinți. Credem că lor le aparțineau loturile din spatele caselor de la stradă. Prin urmare hotarul ar fi putut parcurge transversal parcelele ce se desfășoară de-a lungul Podului între reperiile menționate. Considerăm că parcela delimitată în 1911 de străzile Ștefan Luchian, Negustori, Paleologu, Calea Moșilor, făcea parte, măcar fragmentar, tot din mahalaua Olarilor; această parcelă includea un maidan³³, singurul ce ar fi putut aparține acestei mahalale. De asemenea, dacă acest maidan ar fi aparținut mahalagiilor din Negustori, lungul proces în care ei cereau viranele pentru a-i da funcția unui maidan, nu și-ar mai fi aflat rostul. Totuși, urmând structura aparte a acestei mahalale, ar fi posibil ca hotarul să fi parcurs transversal parcela, la sud însă de maidanul sus menționat.

Mahalaua Popa Soare se afla „în jurul bisericei, până peste locurile clucerului Petrache Orbescu din Sf.Ștefan”. Considerăm ca margine vestică a mahalalei ulița Sf. Ștefan. Stabilirea celorlalte granițe lărgeste cercetarea spre est. Hotărârea acestei margini ne este suficientă, ea coincidând cu hotarul estic al mahalalei Mântuleasa.

³³ Maidanul lui Iancu Petrescu apare în planul Borroczyń. În planul din 1911 teritoriul său este lotizat și construit. Unul dintre proprietarii noilor loturi este Ion Petrescu, posibil descendent al lui Iancu Petrescu.

Mahalaua Sf.Ștefan se afla „în jurul bisericii până în mahalaua Ceauș Radu și până în Mântuleasa, cuprinzând și locurile livezilor cu poame ale lui Stamate Nicolau Arnăuțeanu”. Considerăm hotare ale acestei mahalale Calea Călărașilor la sud, strada Sf. Ștefan la est, strada Popa Soare. Hotarul nord-vestic ar putea trece fie pe strada Dimineții, fie pe actuala strada a Plantelor. În ambele cazuri credem că Maidanul lui Enache, mărginit la nord de traseul viitoarei străzi a Dimineții aparținea mahalalei Sf.Ștefan. Prin urmare, nu știm dacă parcela încadrată de traseele Dimineții și Plantelor aparținea mahalalei Mântuleasa sau mahalalei Sf.Ștefan.

Credem că parcela încadrată de străzile Mântuleasa, Popa Soare și Calea Călărașilor aparținea mahalalei Popa Soare. Doar așa mahalalele Vergu și Negustori s-ar fi putut învecina cu aceasta din urmă, conform descrierii lui G.Costescu. Și prezentarea locurilor din Popa Soare ne trimit către aceeași concluzie: „Până peste locurile clucerului Petrache Orbescu din Sf.Ștefan”. Către locurile identificabile parcelei descrisă mai sus duce și strada Popa Soare.

Mahalaua Mântuleasa. Urmărind hotarele mahalalelor limitrofe, stabilite până în prezent, deducem marginile mahalalei Mântuleasa. Ea este încadrată de stăzile: Popa Soare (S), continuând fie cu str.Dimineții, fie cu cea a Plantelor, Sf.Ștefan (E) și traseul viitorului bulevard Carol la nord. Din descrierea lui G.Costescu mahalaua cuprindea „locurile de zestre ale soției Hagiului Manta cum și pe cele din jurul mitohului mănăstirii Căldărușanilor, ajungând până la dugheana pitarului Roșianu, ce se găsea cam pe locul rondului de la statuia de azi a lui Pache Protopopescu”. Această descriere corespunde marginilor găsite de noi. Incertă este conformația părții de nord-vest a mahalalei. Aceasta cuprindea probabil terenurile înconjurată de noi punctat pe planul Borroczyń întrucât ulița tangentă acestor terenuri poartă inițial numele de Mântuleasa. Nu am putut identifica pe teritoriul mahalalei mitocul mănăstirii Căldărușani ³⁴. Într-un act de la 1815 al mănăstirii ³⁵ se vorbește despre o „învoială asupra metohului mănăstirii Cernica și Căldărușani pe Podul Târgului din Afară, alături de biserică Armenilor”. Acesta este desigur metohul menționat ca reper în descrierea mahalalei Negustori. Urmând configurarea până în prezent a mahalalelor, credem că nu despre acesta este vorba în cazul Mântuleșii. În sprijinul ultimei afirmații vine faptul că la o distanță de doar câteva rânduri G.Costescu menționează cele două mitocuri; este puțin probabil să fi desemnat una și aceeași proprietate odată ca aparținând mănăstirii Cernica și altă dată Căldărușanilor. Acest fapt este posibil numai în cazul în care descrierile vecinătăților celor două mahalale au fost preluate din tradiția orală de la două persoane diferite care au denumit metocul diferit. Tot în actele Căldărușanilor găsim mai multe documente care ne vorbesc despre achiziții sau donații de case în București în general și unele chiar posibil aparținătoare mahalalei³⁶: „casă pe moșia Sf.Pantelimon”³⁷, „vânzarea unei case

³⁴ Acesta ar putea fi identificabil în planul din 1896, pe care, din păcate nu îl deținem.

³⁵ Antoniu Vanghelie, Actele serviciului documente istorice.Mănăstirile Căldărușani și Călușu, MAI, Direcția Arhivelor Statului, nr.8, București 1953, p.47, act nr.641

³⁶ Menționăm că aceste documente au fost consultate doar la nivelul rezumatelor. Cercetarea actelor în desfășurarea lor ar putea aduce informații în plus.

³⁷ Antoniu Vanghelie, *op.cit.*, p.47, act nr.642

în *Târgul din Afară pe pământul mănăstirii Pantelimon*³⁸. O ultimă ipoteză ar putea identifica metohul chiar cu biserica Mântuleasa. În 1800 sunt menționate în curtea bisericii 4 chilii care ar fi putut găzdui pasager călugării de la Căldărușani³⁹. Ele apar și în planul Borroczyn, varianta Cincinat Sfîntescu⁴⁰. Totuși o astfel de ipoteză nu ne este confirmată de nici un document.

În urma cercetărilor de arhivă⁴¹, au ieșit la iveală, câteva adrese de imobile ce au specificate și suburbia de care aparțineau. Ele verifică în mare parte ariile delimitate. Revenim asupra incertitudinii termenului de suburbie ce ar putea fi cauza exemplelor care nu verifică. Enumerăm aceste adrese specificând și numerele de dosar⁴²:

- 14/1880 – stradela Mântuleasa, suburbia Mântuleasa
- 17/1880 – str. Plantelor nr.2, suburbia Mântuleasa
- 1880 - Calea Moșilor nr.128, suburbia Mântuleasa; în acest caz ar putea fi vorba de o clădire de colț. De asemenea este posibil ca o parte din mahalaua Olarilor să fi fost înglobată în suburbia Mântuleasa.

- 8/1882 – str. Mântuleasa nr.33, suburbia Vergu – proprietatea domnului Lăzărescu. În planul din 1911 o proprietate Lăzărescu apare în primul segment al străzii Mântuleasa, cea aparținătoare conform delimitării noastre mahalalei Vergului⁴³.

- 10/1882 – str. Negustori nr.19, suburbia Mântuleasa. Această adresă ar putea corespunde casei de pe colțul intersecției Mântuleasa-Negustori. În autorizația de construcție din 1894⁴⁴, această locație, apare cu adresă dublă (Mântuleasa nr.7, Negustori nr.34). Este posibil ca în 1882 să fie consemnată doar adresa din Negustori. Decalajul de numerotare ar putea fi justificat de îndesirea

loturilor cât și de haosul administrativ ce a premers stabilizarea adreselor.

- 52/1884 – str. Romulus suburbia Mântuleasa – această adresă s-ar putea afla în primul segment al străzii Romulus, cel aparținător mahalalei Mântuleasa.

III. Zona Mântuleasa de-a lungul timpului: istoria, oamenii, evoluția spațiului urban

Informații privitoare la evenimente petrecute de-a lungul timpului în mahalaua Mântuleasa, lipsesc aproape în totalitate. De altfel, informații despre mahalale în general avem puține. Ceea ce știm rezultă din acte de donație către biserici, din litigii și formalități

³⁸ Idem, p.45, act nr.605

³⁹ Stoicescu Nicolae – *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Ed.Academiei, București 1961, p. 234

⁴⁰ În egală măsură ne este consemnată tradiția, prezentă mai ales la breslași și negustori cititori, de a construi în curtea bisericilor chilii pentru găzduirea săracilor, G.Potra, *Din Bucureștii de ieri*, Ed.Științifică și Enciclopedică, București 1990, vol II, p.218

⁴¹ PMB – serviciul tehnic, inventare și dosare cuprinse între anii 1830-1865, 1870-1900

⁴² Fond PMB – serviciul tehnic.

⁴³ Menționăm că în 1911, adresa este Mântuleasa nr.2. Prin urmare, numerotarea pornea în 1882 din Calea Moșilor și nu din Calea Călărașilor.

⁴⁴ PMB – Serviciul Tehnic, dosarul 671/1894

de vânzare-cumpărare. Arar s-a oprit cineva să descrie o mahala anume⁴⁵. Imagini de epocă avem puține și ele imortalizează de obicei fie evenimente, fie tipuri umane, fie monumente. Vom încerca să animăm puțină informație cu elemente de ordin general, care foarte probabil au existat și aici. Vom urmări și evoluția parcelărilor și a tramei stradale privind prin comparație următoarele planuri ale orașului: Planul Sulzer din 1781, în varianta sa reconstituită de I.D.Berindei, planul Borroczyński din 1852 în cele două forme ale sale, planul Pappazoglu din 1871, planul orașului București (1895-1899)⁴⁶, planul din 1934 și planul actual al municipiului București. Vom urmări de asemenea evoluția nomenclaturii străzilor. Pentru numirea ulițelor în planurile în care acestea nu sunt încă denumite vom prelua numele lor din planul actual al municipiului București, acesta prezentând avantajul de a fi mai explicit.

III.1 Vremea mahalalei

Mahalaua Mântuleasa face parte din grupul de mahalale ce se ivește la sfârșitul sec.XVII și începutul secolului XVIII de-a lungul Podului Târgului din Afară. Aceste mahalale se dezvoltă la marginea orașului. În relatarea despre marele foc din 1739 se spune că acesta „nu s-a oprit decât departe, când dădu de întinse locuri virane, pe la Târgul Moșilor care se ținea în acea vreme la biserica Sfinților sau cel mult la Olari.”⁴⁷ Aici era prin urmare capătul orașului. Urmărind sistemul de cercuri concentrice ce definesc în studiul Danei Harhoiu dezvoltarea Bucureștiului⁴⁸, mahalalele din zona noastră sunt cuprinse între cercurile 3 și 4, ce marchează trecerea de la orașul bizantin la cel linariot. Această trecere se concretizează într-o rarefiere a tramei stradale, spații aerisite, invadate de vegetație, scăderea densității locurilor construite. Este o arie locuită în principal de negustori, meșteșugari așa cum ne îndeamnă să credem plasarea lor de-a lungul podului către Târg și cum ne demonstrează pisaniiile bisericilor din zonă. Acestea sunt în totalitate ctitorii ale membrilor de breaslă, fiind dovezi grăitoare ale întăririi acestei clase sociale și tot odată ale unui nou tip de mentalitate.

Prima mențiune a zonei coincide cu prima semnalare a uliței Mântuleasa, în anul 1707. După cum observăm în **planul Sulzer**, această uliță era un segment al unui traseu mai lung, ce lega Calea Dudești de Podul Târgului din Afară; ulița noastră începea din Podul Vergului; fiind o cale directă de acces între două mari poduri, ulița era probabil destul de circulată. În plan mai observăm și cele două ramificații finale ce dau în Podul Târgului din Afară, viitoarele străzi Mântuleasa (prelungire) și Ștefan Luchian. Din planul Sulzer, destul de schematic, nu mai distingem în zonă decât mari loturi cultivate.

Următorul reper cronologic, 1733, este legat de ctitorirea **bisericii**.

⁴⁵ Un caz fericit este cel al Mahalalei Băteștii descrisă de Nicolae Filimon în Ciocoi vechi și noi și imortalizată și în gravuri de epocă.

⁴⁶ "Planul orașului București lucrat de Institutul geografic al armatei pentru Primăria Capitalei în anul XXXIII-lea an al domniei M.S.Regelui Carol I, 1895-1899, scara 1:5000", vom denumi în continuare acest plan "Planul armatei".

⁴⁷ G.Potra, *op.cit.*

⁴⁸ Harhoiu Dana, *op.cit.*, p.40-41

“Această sfântă și dumnezeiască beserică unde se cinstește hramul Sfinților Îngeri Mihail i Gavril și iaște făcută din temelie de jupâneasa Mariia, sora jupânu Manta cupeful i de jupâneasa Stanca, care au ținut jupânu Manta; și s-au făcut în zilele lui Gligorie Ghica voievod în luna lui sept.25 când umbla vă leatul 7242”⁴⁹

O legendă a locului ne vorbește despre împrejurările ridicării bisericii⁵⁰: „Pe locul unde se află astăzi biserica Mântuleasa, se găsea o grădină mare ca mai bine de două pogoane. În fundul acestei grădini cu fața la răsărit, era o casă boerească cu multe încăperi, cu grajd, magazii și șură pentru trăsuri. Această grădină aparținea familiei Manta și se moșteneau din tată în fiu”. Menționarea acestei grădini ne duce cu gândul la marile întinderi cu verdeață caracteristice orașului fanariot. Ionescu-Gion notează și el o tradiție ce vorbește despre existența unei mari livezi împrejmuită cu gard de nuiiele. „Câinii fiind mulți și rei în mahala, cine trecea noaptea pe acolo rupea nuiiele din gard, să se apere de câini. Azi așa, mâine așa, până n-a mai rămas nici urmă de gard, - de unde locușii bucureșteni: „a luat din gardul Mântulesci”, adică a luat de unde nu este nimic”⁵¹. Existența unei mari moșii și implicit a unei mari case cu acareturi este de la sine înțeleasă în cazul unei familii care a putut ctitori o biserică. Pentru o mai mare apropiere de imaginea acestora cităm descrierea unei case înstărite așa cum ne-o înfățișază un document de epocă: „O bună casă boerească (...) cu gard, cu cuhnie, cu șopron, cu casă dă jos, cu o casă mai mică, cu poartă bună, cu puț în curte, cu curtea pe uluci, cu grădina asemenea cu casele de sus toate grijite, cu paturi, cu lavițe, cu păticine de macaturi, cu uși la toate casele, căptușite, cu ferestre dă stecle pe toate casele, cu încuietori la toate ușile, asemeni și beciurile iarăși cu paturi, cu lavițe, cu uși așisderea, cu o căscioară ce este din dosul grădinii, cu locșorul ei, cu puț în curte”⁵².

„Aici locuia bătrâna văduvă Mântuleasa, soția lui Matei Manta (portarul) și cu fiica sa Maria, văduvă și ea fără copii. Mântuleasa, femeie de o frumusețe rară, era foarte luxoasă și cheltuitoare. Desele petreceri ce făcea, precum și luxul ce-l ducea, chiar către bătrânețe, a făcut ca averea ce i-o lăsase soțul său să se micșoreze din ce în ce mai mult. Când începuse să fie părăsită și de prieteni, s-a hotărât ca, pe locul său, în fața casei, să zidească o sfântă biserică, pentru pomenirea ei și a soțului ei, cu care avusese un trai foarte bun și fericit. A tocmii un meșter – era sârb – care să-i facă planul și socotea cât are să o coste toată lucrarea. Văduva Mântuleasa nu a avut parte să-și vadă visul împlinit, căci o boală grea i-a curmat zilele. După moartea sa, fiica sa Maria, cu banii ce-i lăsase mama sa, a început zidirea bisericii. Dar socotelile nu se potriveau, și cu banii rămași de la mama sa biserica nu a putut fi terminată. Nu a

⁴⁹ Elian Alexandru – *Inscripții medievale ale României I – Orașul București*, nr.185

⁵⁰ Notarea acestei tradiții a fost făcută de Maiorul Eugen Mântulescu Manta, ce se declară descendent al ctitorului; vezi Cazacu N, *Din istoricul bisericii Mântuleasa din București*, GB.XXI/1962 nr.11-12, p.1108-1109.

⁵¹ Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, Ed.Fundației culturale Gh.Marlin Speteanu, București 1998, cap.XI, p.312

⁵² Iorga N., *Documente bucureștene* I.c, p.37-38, nr.22.

fost făcută decât zidăria. Astfel, ea a rămas multă vreme numai în roșu. Mai târziu, Nae Rătescu, ginerele lui Mihai Manta (Manta cupeșu), cu care locuia împreună și vecini cu Mântuleasa, s-a hotărât să termine biserica în tovărășie cu socrul său, mare negustor cu avere. Ea a fost terminată abia în anul 1732 și târnosită în ziua Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, hramul bisericii și patronul lui Mihail Manta cupeșul"

În istorisirea sa, Maiorul Eugen Măntulescu-Manta prezintă și o variantă a pisaniei, diferită însă de transcrierea lui Alexandru Elian. Din rațiuni lesne de înțeles, considerăm corectă versiunea savantului. Istorisirea maiorului intră în contradicție cu puținele date pe care le deținem. Acestea din urmă ne fac să dăm un curs ușor diferit evenimentelor.

Despre Manta cupeșu, documentele ne spun doar că în 1718, împreună cu fratele său Mihai cumpără 200 de stânjeni de moșie în hotarul Ioneștilor în județul Saac⁵³. În 1733, anul târnosirii bisericii, el era deja mort, altfel ar fi fost prezent în mod direct în pisanie. Este posibil să fi murit departe de casă întrucât piatra lui de mormânt lipsește din inventare.

Maria, Mihai și Stanca, mai apar într-un document în 1739, când fac danie Mănăstirii Stavropoleos moșia cumpărată anterior⁵⁴. Între 1721-1747, Maria, „sora Mănticăi” mai apare ca donatoare și în actele bisericii Negustori cu suma de 20 de taleri.

Alte documente legate de biserică sunt trei pietre de mormânt: 1735 – Frâncu Căpitanu cu jupâneasa dumnealui Maria, posibil sora lui Manta Cupeșu⁵⁵, 1741 – jupanul Dumitru⁵⁶, 1757 – Manul vel Cămășaru⁵⁷. De asemenea, pe zidul proscomidiei mai sunt pomeniți „erei Bratu”⁵⁸, lane”, probabil zugravii bisericii.

Hramul bisericii poate fi pus în legătură cu Mihai, fratele lui Manta. De asemenea s-ar putea stabili o conexiune cu hramul Mănăstirii Stavropoleos, căreia ctitorii de la Mântuleasa îi donează moșia de la Ionești. De ziua Sfinților Voievozi, în chiar anul târnosirii Măntulesii, un anume Manta apare într-un pomelnic al mănăstirii⁵⁹. Acest lăcaș, și el recent ctitorit, cu faimă în București, purta hramul mănăstirii-mamă, locul de metanie al egumenului. La sfârșitul secolului XVIII, datorită mulțimii de daruri pe care le primea, mănăstirea era unul dintre cele mai bogate așezăminte din Țara Românească.

⁵³ „Mihai Cicocceanul, fiul lui Tănase logofătul Cicocceanul, vinde lui Manta cupeșul și fratelui său Mihai 200 de stânjeni de moșie în hotarul Ioneștilor în județul Saac”.- Arhivele Statului București, “Mănăstirea Stavropoleos”, VII/2

⁵⁴ „Maria, sora Mănticăi cupeșu, împreună cu Mihai, fratele lui și Stanca, fosta soție a Mănticăi, dăruiesc 200 de stânjeni de la Ionești mănăstirii Stavropoleos”.- Arhivele Statului București, “Mănăstirea Stavropoleos”, VII/7

⁵⁵ Elian A., *op.cit.*, nr.186

⁵⁶ Idem, nr.187.

⁵⁷ Idem, nr.188.

⁵⁸ Bratul, preot zugrav, sec.XVIII, menționat în documente, Idem, nr.189, index.

⁵⁹ Idem, nr.451.

Următorul reper cronologic este catagrafia din 1752, realizată cu ocazia daniei lui Grigore Ghica al II-lea către ctitoria sa, mănăstirea Pantelimon. Aceasta consta într-o moșie domnească ce cuprindea 12 mahalale⁶⁰ și o vie domnească. Patru dintre mahalalele intră în zona noastră: Olari, Popa Drăgușin (ulterior Mântuleasa), Lipcani (ulterior Sf.Ștefan), Popa Soare. În mahalaua Mântuleasa se găseau la acea dată 53 de „locuri” (case) în care trăiau: 4 boiernași, 4 preoți, 3 călărași, 7 căpitani, un ceauș, 2 copii din casă, un logofăt agiesc, un odobaș de seimeni, 2 stegari, un vâtaf la Țarigrad, un abagiu, un cociaș, 2 cojocari, un măcelar, un săpunar, un cupeț, un sărac, un nevolnic, un armean, 5 țărani (4 birnici și un scutelnic), 4 văduve, 7 „diverși”⁶¹. Odată cu intrarea în zestrea mănăstirii, fiecare casă trebuia să-și plătească birul.

La două decenii de la tâmosirea bisericii, s-a pierdut urma familiei lui Manta. Foarte probabil lipsită de urmași aceasta s-a stins⁶².

Spre sfârșitul secolului XVIII, conform unei catagrafii citată de profesorul Ionescu Gion, mahalaua Mântuleasa avea 28 de case. În jumătatea de veac trecut din 1752, observăm o scădere demografică importantă. Este probabil ca în graficul demografiei zonei, catagrafia citată să fi surprins punctul de minim. O serie de calamități ar fi putut afecta populația mahalalei: cutremure⁶³, incendii și mai ales foametea și ciuma. Incendiile erau frecvente în București și greu de potolit. Majoritatea caselor erau de lemn și pământ, ridicate din bârne de salcâm și acoperite cu paie, stuf, scânduri, șindrilă. La izbucnirea focului clopotele bisericii erau trase în dungă. Nu exista un serviciu organizat de stingere. Abia la începutul secolului al XIX-lea se instituiseră o organizare rudimentară pe mahalale: „îndatorându-se mahalagii că îndată ce vor auzi aprinderea de foc în vecinătate, să sară 20 de oameni, fieșicare cu câte o cange în mână sau câte un topor, și cu scările, și cu grabă să alerge la foc ca să ajungă mai înainte până a sosi dumnealor zabiții politiei și să înceapă atât și a surpa spre potolirea focului”⁶⁴. O mare molimă de ciumă care a cuprins toate mahalalele este semnalată în 1792.

În 1810, în mahala sunt semnalate 44 de case, în care trăiau 122 de bărbați și 138 de femei, amestecați români, greci, sârbi. Ei erau păstoriți de doi preoți, „fără nici o patimă și neglodiți” și un diacon, iar biserica avea „toate rânduilele bune”⁶⁵.

⁶⁰ Olari, Sf.Ecaterina de Jos, popa Drăgușin, Ceauș-Radu, Lucaci, Olteni, Hagi, Lipcani, Popa Soare, Popa Nan, Delea și Pantelimon, cf. Ionașcu Ion, op.cit., p.124

⁶¹ Idem, p.131-135

⁶² Maiorul Eugen Măntulescu-Manta, își prezintă arborele genealogic – tatăl Căpitanul Gheorghe Măntulescu-Manta (1841-1926), bunicul jupan Dumitru Manta (1790-1863). Este posibil ca această familie să fie descendentă, chiar mai îndepărtată a ctitorilor. Este însă de asemenea posibil ca unul dintre membrii acestei familii, într-un avânt romantic, descifrând pisană bisericii (parțial incorect) să fi preluat numele ctitorului. În catagrafia de la 1810, nu figurează jupanul Dumitru Manta; este posibil ca familia să se fi mutat în altă mahala sau, mai este posibil ca la vârsta de 20 de ani să nu fi fost încă stăpân al unei case. Tot de sorginte romantică găsim adăugarea numelui Măntulescu.

⁶³ În a doua jumătate a sec.XVIII sunt menționate cutremure importante în 1763, 1764, 1771, 1787, 1789, 1793, 1798.

⁶⁴ Arh.Stat București ms.1122/54 din G.Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol I, Ed.Științifică și Enciclopedică, București 1990, p.152.

⁶⁵ Lapedatu A., op.cit., p.47- 48

O imagine asupra zonei Mântuleasa și a mahalalelor limitrofe, la mijlocul sec.XIX, ne oferă **planul Borroczyn**. Putem observa traseele mai multor ulițe, nedenuminate însă, parcelările, maidanele cu denumirile lor; în varianta C.Sfințescu, putem urmări forma explicită a caselor existente și funcția construcției. Regăsim ulițele menționate în planul Sulzer și noi fâgașuri între parcele, identificabile cu străzile de mai târziu. Traseul uliței Mântuleasa este mai bine definit ca pornind din viitoarea cale a Călărașilor. În planul Borroczyn ea apare pavată pe mai mult de jumătate din lungimea sa, pornind dinspre Podul Târgului din Afară. Pavată în întregime ne apare ramificația stângă a uliței, actuala str. Ștefan Luchian.

Problema pavării ulițelor, mereu prezentă în Bucureștiul vechi, a parcurs mai multe etape. La început ulițele mahalalelor erau pavate cu pământ iar gropile astupate cu moloz, pământ, nisip și chiar gunoi. O atenție mai specială era acordată doar marilor poduri care în sec.XVI erau pavate cu un strat de pietriș; ulterior au fost podite cu lemn. Pentru că starea drumurilor a fost mereu problematică planuri de îmbunătățire au fost făcute mereu. Prea puține au fost însă și duse la îndeplinire. Între 1822-1828, apare ideea pavării cu piatră a ulițelor. În 1834 se înființează biroul pavajelor. Profilul străzilor se face convex pentru o mai bună scurgere a apei iar lărgimea lor se stabilește la 6 stâneni. Între 1860-1866 se pavează 50 de străzi din fiecare culoare administrativă. O imagine surprinsă probabil la începutul sec.XX, ne prezintă lucrări de pavare pe Calea Vergului. Referiri specifice la caldarâmul ulițelor din zona noastră apar în documentele primăriei începând cu 1835⁶⁶.

Prezente în planul Borroczyn sunt și maidanele. Aceste locuri virane aveau funcția unui spațiu comun și oamenii le foloseau de la locuri de întâlnire, de târg, de joacă pentru copii, până la depozitarea celor netrebuincioase și chiar a gunoaielor. Puțurile erau de asemenea un bun comun. Apa potabilă era o altă problemă a bucureșteanului. Oamenii aveau câteodată puțuri în curte dar ele aveau „apă rea și sâlcie din care ni se pricinuieste boala”⁶⁷. Apa pentru băut era cumpărată de la sacagii; aceștia colindau ulițele strigând cât îi ținea gura „Apă! Apă! Haap!...”; mai târziu apa era filtrată în vase mari de piatră spongioasă⁶⁸. La sfârșitul sec.XVIII apar în centrul orașului, după moda turcească, cișmelele de utilitate publică.

Iluminatul și paza de noapte încep și ele a se organiza. La sfârșitul sec.XVIII străzile erau încă neluminate; șomoioage aprinse erau doar în fața porților boierești iar caleștile erau însoțite pe timp de noapte de robi țigani cu masale. În sec.XIX se amenajează treptat iluminatul cu seu și felinare. Noaptea în mahalale era organizată

⁶⁶ Inventarul dosarelor primăriei (1830-1865), 74/1835 – Caldarâmul uliței din mahalaua Mântuleasa, 12,56/1837 Caldarâmul uliței din mahalaua Vergu, 18/1837 – Caldarâmul uliței dimpotriva bisericii Mântuleasa până la podul de la Biserica cu Sfinți, 97/1837 – Caldarâmul uliței Mântuleasa, 76/1840 – Caldarâmul uliței din mahalaua Vergu pe la serdarul Fănuță, 60/1855 – Pavarea din nou a unei ulițe din mahalaua Mântuleasa, 142/1864 – Pavarea străzii Popa Soare.

⁶⁷ G.Potra, *op.cit.*, p.241

⁶⁸ În sec.XIX o saca de apă costa 50 de bani. În zilele de pomană oamenii plăteau sacagiilor pentru a împărți de sufletul morților.

strajă. Iată locurile unde stăteau paznicii mahalalei Mântuleasa în 1840: la metocul mănăstirii Căldărușani⁶⁹, la vâtaful Gheorghită, fostul ipocomisar, la pitarul Ioniță Roșianu.⁷⁰ În puterea întunericului straja striga la cel mai mic zgomot „*Stai! Te văd!*”. În vreme de primejdie erau organizate patrule de 10-15 oameni care cutrierau mahalaua.

Loturile din zona noastră, așa cum ne apar în planul Borroczyń, au o formă destul de neregulată; ele sunt în schimb parcelate în majoritate rectangular și construite către interior.

Într-un act de vânzare din 1880, găsim descrierea unei case ce se afla pe locul actualei piațete Mântuleasa: „*construcția care se compune din două prăvălii, patru camere, unu giamlăcu, pivnița, unu beciu și curtea*”.⁷¹ O astfel de casă costa pe atunci 18500 lei noi.

Către mijlocul sec.XIX Bucureștiul este împărțit în 4 culori, iar ulterior în 5. Sediul Comisiei de Negru este prezent în planul Borroczyń pe strada Mântuleasa, pe locul comunei unde se va ridica ulterior școala.

Planul generalului Boroczyn ne dă cea mai bună imagine despre spațiul zonei Mântuleasa din vremea mahalalei.

III.2. Vremea suburbiei

Informații noi avem în **planul** Bucureștilor întocmit de generalul Pappazoglu în 1871. Aici reprezentarea traseelor și a parcelelor este destul de schematică în schimb avem date despre numele străzilor. În procesul de modernizare a orașului o etapă anevoioasă o constituie stabilizarea adreselor. Ulițele sunt botezate iar casele sunt numerotate inițial pe tot orașul, ulterior pe mahalale și într-un final pe străzi. În planul Pappazoglu apar pentru prima dată denumite: strada Plantelor, strada „Ventului”, denumire dată ramificației din dreapta a străzii Mântuleasa, strada Romulus, strada Sf.Ștefan, strada Popa Soare, strada Dimineții. Podul Târgului din Afară apare sub noua denumire de Calea Moșilor iar actuala cale a Călărașilor apare sub numele de Calea Vergului. Cu toată aproximația planului este evident totuși că traseele prezente în planul Borroczyń au devenit mai regulate. Odată cu acest plan nu mai sunt prezente maidanele.

Planul armatei, alcătuit între 1895-1899, ne prezintă marea schimbare petrecută în structura urbană a capitalei la sfârșitul sec. XIX: trasarea noilor axe principale ale orașului. În zona studiată, vechiul reper, Podul Târgului din Afară este înlocuit de bulevardul Carol, traseu ce unește în linie dreaptă Piața Universității cu Gara de Est⁷².

⁶⁹ Posibil biserica, vezi cap II

⁷⁰ Extremitatea nord-estică a mahalalei, vezi cap.II

⁷¹ PMB - Serviciul Tehnic, dosarul 7/1898

⁷² Marele bulevard, opera edilitară de căpetenie a lui Pake Protopopescu, se începe în 1857 sub Alexandru Ghica de către arhitectul Orăscu. Iată cum ne descrie Constantin Bacalbașa trasarea bulevardului de la Universitate spre Calea Moșilor: „*Apoi iată-ne în jigănie; acest cartier în întregime a dispărut, tot la fel și casa ulierului. A dispărut și biserica Caimata și alte multe case până la hotel Atena prin mijlocul căruia a trecut bulevardul, împărțindu-l în două, și de aici a desființat toate ulicioarele insalubre din str.Nopței, o stradă lungă de 4 metrii, una din cele mai murdare. De la rondul al doilea, bulevardul a bisfurcat, o parte spre Obor, cealaltă parte spre bulevardul lăncului*” Bacalbașa C-tin, *Bucureștii de altă dată 1885-1900* vol II, Ed.Ziarului “Universul” soc.anonimă, București 1928, p.120

Bulevardul intersectează fostul Pod al Târgului din Afară în chiar zona noastră, acolo unde strada Vântului, actuala Mântuleasa „se varsă” în el. Noua arteră străpunge mahalalele de cealaltă parte a Căii Moșilor, în zona noastră el afectând doar colțul nord vestic al mahalalei Mântuleasa și în continuare zone care aparțin mahalalelor Popa Soare și Oborul Vechi. Actuala Piață Carol se suprapune unei foste parcele, loc desemnat de G.Costescu drept reper nord vestic al mahalalei Mântuleasa. Informațiile privind nomenclatura străzilor din planul Pappazoglu rămân valabile.

Un alt efort al cărui rezultat este vizibil în planul armatei este acela de aliniere a străzilor. Alinierea străzii Mântuleasa a avut loc probabil în ultimele două decenii ale sec. XIX. Dovada în documente a acestui proces sunt numeroasele cereri de despăgubire pentru exproprierea unor părți de proprietate⁷³. Dosarul 1/1898 se referă la exproprierea unei părți a proprietății lui Grigore Borănescu din strada Mântuleasa nr.15. Schița atașată ne prezintă un imobil ce se desfășura până la aproximativ o treime din lățimea străzii. Acesta a fost dăruit pentru aliniere. Dosarul 7/1898 vorbește despre o expropriere „*pentru facerea unei piațete*”. Este vorba de actuala piațetă Mântuleasa. În 1896 în același scop este expropriată familia Laurian din Mântuleasa nr. 21. Dosarul 35/1897 ne vorbește despre alinierea stradei Mântuleasa, actuala Pictor Romano în vederea căreia este expropriat Bălănescu Episcopul Hușilor.

Într-un plan din 1893⁷⁴ strada Mântuleasa apare marcată cu linie roșie punctată; aceasta continuă pe prelungirea Mântuleasa (atunci Vântului), până în bulevard. Acest marcaj semnaleză „*stradă pe care s-a înființat linii de Tramway concesiunea Frederico Thalasso și Conte Erec Graziadei, 30 noiembrie 1890*”; intenția de a instala traseul tramvaiului pe strada Mântuleasa, chiar dacă nu a fost dusă la bun sfârșit⁷⁵, dovedește încă odată importanța acestui traseu.

În mai multe planuri observăm trasarea străzii Mântuleasa cu o dungă portocalie, ce demarchează granița între circumscripțiile de poliție; este posibil ca această delimitare administrativă să păstreze amintirea granițelor fostelor mahalale⁷⁶.

Privind parcelele prezente în planul armatei observăm o creștere a suprafețelor construite, în defavoarea fostelor grădini. Apar casele tip vagon. Se păstrează din această perioadă și un recensământ al imobilelor. Din ultimul deceniu al sec. XIX datează multe din casele încă existente. Clasa socială ce ocupă de acum această parte de oraș, clasă educată și destul de înstărită, în parte evreiască, construiește case unifamiliale sau case de raport cu decorație eclectică, imobile de un etaj sau două, solide, realizate după proiect de arhitect. Conform unui recensământ al locuințelor realizat între 1885-1901,

⁷³ Majoritatea dosarelor sunt de fapt cereri de despăgubire. Exproprierea propriu-zisă ar fi putut avea loc și cu ceva timp în urmă.

⁷⁴ Planul orașului București revedut și corectat conform rectificării Dâmboviței, planurilor de aliniere a stradelor și bulevardelor, sub direcție Dlu G.A.Orescu, șeful serviciu 1893 – Bibl.Academiei, cabinetul de planuri și hărți.

⁷⁵ Tramvaiul a fost instalat ulterior pe strada Paleologu care apare parțial tăiată în planul armatei și definitivată până în bulevard în planul din 1911.

⁷⁶ Menționăm că celelalte granițe ale circumscripției se suprapun parțial celor ale fostelor mahalale, respectiv, Calea Călărașilor, Calea Moșilor.

în suburbia Mântuleasa se aflau: 1063 camere de locuit, 11 camere de cancelarie, 194 de cuhnii, 2 ateliere, o cafenea, 3 cârciumi, 19 cai⁷⁷. Vechea mahala cedează locul unui cartier de case, aerisit, cu vegetație abundentă. De timpurile vechi mai amintesc doar biserica Mântulesii și traseul capricios al stăzilor.

Între alte imobile, încă existente, prezente deja în planul armatei, ne oprim asupra școlii, ridicată pe „*locul comunei*”, în locul fostei Comisii de Negru.

Începând cu secolul XIX preocuparea oficialităților pentru organizarea unui învățământ de stat, accesibil unor pături cât mai largi se face simțită. „*Eu țin numai de cât ca fiecare să știe în curând a scrie și a ceti*” spunea Alexandru Ioan Cuza în 1859. În 1875 se înființează în București 35 de școli primare. Rezolvarea în plan edilitar a școlilor este una dintre primele probleme puse arhitecților. Acestea își aveau anterior sediul în clădiri adaptate, fie ele locuințe sau chilii mănăstirești.

Nu știm exact de când a funcționat școala primară în zona Mântuleasa. În 1883 se înregistrează o cerere ca pe locul comunei să se ridice o școală primară de băieți⁷⁸. În același act este amintit că lecțiile se desfășurau deja în casa domnului Papadopol, pe care o identificăm în planul din 1911, pe strada Romulus la nr.5. Clădirea școlii ridicate, are un hol cental pătrat, 4 săli de clasă, două de fiecare parte a holului și o mică sală pentru profesori. Pe o scară de lemn se ajungea la al doilea cat, unde se afla locuința directorului, patru camere ale sale și două pentru servitori. La ridicarea școlii, primăria a licitat pentru demolare terenul construit al fostei Comisii de Negru iar materialul rămas de la aceasta a fost vândut.

La școala din Mântuleasa învață între 1914-1917 Mircea Eliade. Iată cum o descrie în amintirile sale: „*Era o clădire mare, robustă, străjuită de castani, cu o curte vastă în spate, în care ne jucam în timpul recreațiilor*”. Castanii, pe care Eliade îi amintește și în nuvela fantastică „Pe strada Mântuleasa”, mai există și astăzi.

În planul din 1911 zona noastră apare definitivată din punctul de vedere al traseelor străzilor, pe care le regăsim întrutotul astăzi. Modificări mai apar la nivelul construcțiilor și al parcelelor; cu toate acestea, loturile și clădirile existente la acea dată au rămas în majoritate in situ. Menționăm rigurozitatea planului din 1911 care ne face să ne oprim mai îndelung asupra lui chiar dacă informațiile privitoare la traseele și numele străzilor le deținem deja. Vom suprapune acestui plan, planul Borroczyń în varianta C.Sfințescu. Vom putea urmări astfel mai limpede transformarea zonei având ca repere cele două extremități ale drumului parcurs. Această analiză ilustrează în fapt procesul de occidentalizare prin care a trecut Bucureștiul în a doua jumătate a sec.XIX și începutul de XX. Iată principalele modificări:

- se îndreaptă traseele străzilor ajustându-se parcelele;
- locurile virane și maidanele sunt parcelate în marea lor majoritate; sunt create noi spații libere, cu geometrii regulate, mai mici ca dimensiune întotdeauna în intersecții; aceste spații răspund unei noi viziuni urbanistice ele constituindu-se în mici oaze de

⁷⁷ Anuarul statistic 1900-1901, București, Tipografia curții regale.

⁷⁸ PMB – Serviciul tehnic, dosar 6/1883

verdeată, fără vreo destinație socială aparte;

- densitatea parcelelor pe loturi crește și acestea sunt aproape fără excepție construite.

Pentru a da viață traseelor urmărite în plan ne vom opri asupra universului sonor și olfactiv al Bucureștilor începutului de secol XX. „(...) *dimineața mă trezeau zgomotele orașului. (...) Era mai întâi ropotul cailor. Caii birjelor sau cărușelor, trap-trap, trap-trap... apoi strigătele vânzătorilor ambulanți – mai întâi olteanul cu cobilița care vindea zarzavaturi (...) venea apoi iaurgiul „iaurr...iaurr... lapte covăsituuu”. Și îl cu două bidoane mari de metal la capetele cobiliței: „gaz-benzin... gaz-benzin...” (...) Dar mai era mai cu seamă florăreasa. Auzeam de departe strigarea ei melodioasă „Hai la garoafe...lalele... anatiitee...” (...) Când ieșeau în stradă mirosul dominant era de bălegar de cal”⁷⁹. La acestea mai adăugăm cântecul zurgălăilor iarna, sunet atât de familiar vechiului bucureștean.*

La **planul din 1934** ne vom opri asupra nomenclaturii unor străzi.

În planul din 1911, strada Mântuleasa ne apare ca o arteră cu două ramificații: una spre dreapta, pe lângă gardul bisericii, cealaltă continuă spre stânga ajungând în Calea Moșilor. Aceasta din urmă este prezentă începând cu planul Sulzer. În planul din 1934 aceste străzi apar sub denumirea de Pictor Romano și respectiv Pictor Ștefan Luchian. În Regulamentul pentru numerotarea și nomenclatura străzilor Municipiului București din 1945, la articolul g) citim: „*Pentru stradele cari astăzi au forma de T sau Z și totuși poartă o singură numire, ceea ce produce dezorientare, se va căuta a se da denumiri distincte pentru porțiunile ce apar distincte*”. Este și cazul străzii Mântuleasa la începutul secolului. Credem că celor două brațe ale străzii Mântuleasa li s-a schimbat denumirea în conformitate cu legea citată mai sus și la aceeași dată, cândva între 1911 și 1934. Ambele poartă nume de pictori chiar dacă nu există nici o legătură memorială între aceste locuri și persoanele ale căror nume le poartă.

Prin comparație cu planul din 1934 în **planul actual**, observăm o nouă creștere a densității construcțiilor, în special pe segmentele mai apropiate marelui bulevard: prelungirea Mântuleasa, str. D. Racoviță. De asemenea se schimbă regimul de înălțime, apar câteva blocuri. Piațetele din intersecții sunt aproape fără excepție spații verzi sau locuri de joacă pentru copii cum e cazul Piațetei G-ral N. Dabija. Un element nou este Intrarea Mântuleasa, ce apare pe segmentul median al prelungirii Mântuleasa, dintre străzile Plantelor și Dimitrie Racoviță. Această parcelare a fost făcută în anii 20 pe domeniul doctorului Șutzu, care constituia parcul fostului cămin-sanatoriu Caritatea; institutul de sănătate se afla în primul segment al străzi Plantelor. Menționăm că în acest sanatoriu s-a stins poetul Mihail Eminescu.

În anii comunismului zona Mântuleasa a suferit drama chiriașilor care mai continuă în parte. Astăzi zona este locuită de o pătură eterogenă, lipsită de coerență comunitară. Parte din case au fost recuperate de foștii proprietari, parte cumpărate de foștii chiriași, parte găzduiesc firme sau instituții.

⁷⁹ Djuvara Neagu – *Amintiri din anii '20, impresii din anii '90*.- Secolul XX, nr.4-6, 1997, p.45

III. 3. Case și oameni

Vom prezenta în cele ce urmează câteva case, credem noi reprezentative, din zona Mântuleasa, decoperite mai amplu de documente de arhivă.

III. 3.1 Imobile dispărute

La începutul sec. XX, pe locul blocului din str. Ștefan Luchian nr.12⁸⁰, se afla **casa domnului Chris. D. Elefterescu**, pe care o regăsim în planul din 1911. Realizată după un proiect al arhitectului N. N. Iovanovici, cu o autorizație datată 1897⁸¹, casa prezenta un plan ingenios, ce îmbina ideea casei vagon cu spațiul centrat în jurul unui hol. Cornișa, ascendentă în trepte se încheia în colțul sud-estic al casei cu un foișor circular ce adăporea o seră, având sub acoperiș o terasă scundă, deschisă. Fațada dinspre stradă, precedată de o grădină amenajată cu ronduri, prezintă un ieșind circular ce corespunde în interior unei loje a salonului. Intrarea principală se făcea prin curte și ea se situa în prima treime a desfășurării. Acesta era accesul rezervat vizitatorilor, ce dădea într-un vestibul, apoi într-un antreu din care se cotea la dreapta în salonul cu lojă, cu vedere la stradă. Din antreu se făcea și accesul în camera de lucru, și ea cu fereastră la stradă. În partea privată a casei accesul era posibil și prin spatele casei. Această intrare dădea într-un hol de-a lungul căruia erau distribuite camerele: trei dormitoare, o sufragerie, bucătăria. Din dreptul bucătăriei se făcea accesul la mansardă unde se aflau 3 camere de servitori. Un dormitor situat în continuarea antreului cu acces în ambele zone ale casei era rezervat probabil musafirilor. Anexele, cuprinzând șopron, spălătorie, camera vizitiului și grajd, se aflau în fundul curții. Fațadele prezentau o decorație eclectică moderată. Această casă este reprezentativă pentru un segment al societății bucureștene, bine reprezentat în zonă, preocupat de a avea o locuință generoasă, care să satisfacă în același timp nevoia de intimitate și statutul social ce impunea participarea la o viață mondenă, nu în ultimul rând prin primirea de vizite și organizarea de serate.

Pe colțul dintre str. Romulus și str.Mântuleasa, acolo unde astăzi se află un elegant bloc art-déco, se afla la începutul secolului **casa domnului Ioan Cruțescu**. Era o casă destul de mică în raport cu dimensiunile parcelei, nealiniată străzii, plasată către interiorul lotului, înconjurată de curte și grădină. În 1896, proprietarul cere autorizație pentru înnoirea locuinței sale⁸². Se refolosesc în mare parte vechile structuri, cărora li se adaugă în partea din spate, opusă intrării, alte trei încăperi. Credem că una dintre ele, cea din axul intrării, extinsă cu o mică lojă, era destinată salonului. Față de cazul anterior, salonul privește spre grădină oferind astfel o atmosferă de intimitate. Vechii case îi este adăugată și o scară frumos desenată, la intrare. Datorită figurării în proiect

⁸⁰ Vezi despre imobilul actual din str.Ștefan Luchian nr.12 la Victoria Gavril și Carmen Constantinescu, Un sit de istorie și artă bucureșteană – strada Ștefan Luchian, MIAMB XIII, p.215,

⁸¹ PMB – Serviciul tehnic, dosarul 582/1897

⁸² PMB – Serviciul tehnic, dosarul 741/1896

a zidurilor vechi, ne putem face o idee mai explicită despre generația de case anterioară celor existente astăzi în situ și implicit despre o vârstă a zonei asupra căreia informația ne lipsește aproape în totalitate. Mai menționăm că proiectul de înnoire este semnat de arhitectul Aloisiu Goszwein⁸³, prezent în repertoriul arhitecților bucureșteni ai sec.XIX.

III. 3.2. Imobile existente în situ

Casa Simion Georgescu este situată pe colțul străzii Mântuleasa cu str. Romulus, la actuala adresă Romulus nr.1. Simion Georgescu, proprietar al unui lot mai extins ce îngloba și actuala locație Romulus nr.3, cere în 1888 autorizația de a ridica o casă cu „*unu etagiu (parteru) de zidu masiv*”⁸⁴. Într-un dosar⁸⁵ datat 10 ani mai târziu, găsim planul casei din str.Romulus nr.1, o clădire de formă pătrată, organizată în jurul unui salon central. Accesul se face prin interiorul curții, dinspre strada Romulus. Printr-o poartă înaltă, somptuoasă, se pătrunde într-un hol de intrare de unde o scară de lemn urcă spre salonul central. Remarcăm sistemul de iluminare al acestui salon. Lumina naturală pătrunde printr-un luminator octogonal, larg, decorat cu o feronerie simplă și elegantă sugerând o floare. Sistemul poate fi urmărit mai bine în podul casei unde putem observa intradosul plafonului de sticlă și decupajul din acoperiș ce permite pătrunderea luminii. Iluminarea holului mai este ajutată și de o mică lampă centrală, în chip de coș cu flori și de lămpi suspendate ritmic în spațiul de plafon rămas liber. Toate acestea s-au păstrat din casa originală.

Pe toate laturile octogonului format de salon se face accesul în camere. Încăperile sunt foarte luminoase, cu trei sau patru deschideri. În spațiul din dreapta salonului este amenajată baia. Tot de aici o scară în spirală comunică cu podul și cu demisolul. Demisolul este un spațiu destinat în totalitate dependențelor: bucatărie, spălătorie, cămară, camere pentru servitori. Podul era destinat uscătoriei. Accesul în demisol era posibil și din holul de intrare.

Această rezolvare ingenioasă a salonului prezintă totuși dezavantajul dependenței față de spațiul central pe unde locuitorii camerelor sunt nevoiți să treacă pentru a avea acces la baie sau bucatărie. Este însă posibil ca această casă să fi fost gândită mai degrabă pentru primirea de oaspeți, organizarea de serate. Proprietarul mai deținea și „*casa veche*” din str. Romulus nr. 3.

Observăm deosebită atenție acordată decorației interioarelor și detaliilor funcționale. Fără îndoială proprietarul a avut mare dare de mână. Din fericire nici cei care au locuit ulterior aici nu au distrus decorațiile inițiale. Singurul care este pe cale să le piardă este timpul. În hol, pereții sunt acoperiți de o frescă decorativă cu motive florale și zoomorfe. Ramele superioare ale ușilor, poartă o amplă decorație eclectică. Marginile plafoanelor și spațiile din jurul lămpilor sunt îmbrăcate în stucatură cu motive

⁸³ Acesta este și autorul caselor Fr.Schreiber din Calea Plevnei nr.106 (1894), Mucenic Cezara – București, *Un veac de arhitectură civilă, sec.XIX*, ed.Silex, București 1997, p.58..

⁸⁴ PMB – Serviciul tehnic, dosarul 29/1888, p.110, casa din str.Romulus nr.3

⁸⁵ PMB – Serviciul tehnic, dosarul 541/1898.

vegetale și antropomorfe, în unele locuri aurită. Remarcăm diversitatea modelelor ce nu se repetă de la o cameră la alta. În două dintre încăperi se păstrează zugrăveala originală cu motive ce imită mătasea orientală. Camerele sunt încălzite de sobe înalte, de teracotă, frumos decorate.

Toate acestea alcătuiesc un spațiu cald și luxos care ne vorbește și el despre standardele de viață ale clasei sociale locuitoare pe atunci în zona Mântuleasa.

În perioada interbelică imobilul este cumpărat de negustorul David Eschinazi, evreu polonez. Se spune că în vremea persecuțiilor antisemite acesta și-ar fi dat foc în curtea casei sale în semn de protest⁸⁶. Odată cu naționalizarea proprietarii au fost nevoiți să se restrângă la o cameră, restul fiind ocupat cu chiriași. Astfel a fost găsită casa de actuala proprietăreașă ce a operat în anii 70 un schimb de locuințe cu chiriașii. Acum, casa, nelocuită⁸⁷, își așteaptă binefăcătorul care i-ar putea readuce strălucirea de altădată.

Casa Victoire Hoffman de pe colțul piațetei Mântuleasa, este un bun exemplu pentru casa de raport de la sfârșitul secolului XIX⁸⁸. Proiectul ei este semnat de arhitectul Iancu Golinger, prezent în repertoriul arhitecților⁸⁹. Desfășurând un mare front la stradă, casa deține 4 apartamente, extrem de generoase, două la fiecare nivel, fiecare având acces independent din holul central. Intrarea se face prin str. Negustori sau prin interiorul curții din str. Mântuleasa. În apartamentele din capătul estic al clădirii accesul este posibil și pe o scară în spirală, vizibilă în colțul din dreapta sus al planului. Locuința cea mai plăcută se afla la etajul al doilea unde marea cameră de pe colțul clădirii are și un balconș care dă spre piațetă. Acoperișul este ușor mansardat și prezintă mici lucarne. Fațadele sunt elegant rezolvate printr-o tratare diferențiată a celor două nivele. La cel de jos, deschiderile sunt semicirculare, iar pervazul este decorat cu mici baluștrii. La etaj, deschiderile sunt rectangulare, surmontate de un profil discret. Cornișa este doar parțial decorată. În locul acoperișului rotunjit din plan, cu tabla decorată, frontul dinspre piațetă poartă un fronton mai simplu. Starea fațadelor este actualmente destul de proastă, necesitând restaurare. Astăzi casa este ocupată de 7 familii, unele chiriașe, altele proprietare.

Mai prezentăm o casă de raport care oferea însă condiții mult inferioare celei anterioare. **Casa Bessler** este un imobil construit probabil exclusiv pentru închiriere⁹⁰. Deținem planul inițial din 1898, semnat Frederick Kabisch⁹¹; imobilul actual din str. Pictor Romano nr. 8 este o variantă a lui. Spațiul este utilizat la maximum. Spațiile de închiriat sunt mici, de maximum două camere. Dependințele sunt comune. La demisol erau proiectate două prăvălii cu acces direct din stradă. Arhitectul a ales soluția casei

⁸⁶ Informație preluată de la actuala proprietară a casei.

⁸⁷ Proprietăreașă este stabilită în Anglia, iar urmașii nu sunt interesați de restaurarea casei.

⁸⁸ PMB – Serviciul tehnic, dosarul 671/1894.

⁸⁹ Iată cum ne este prezentat: "Arhitectură eclectică, plan adunat folosind galeriile în cruce drept linie ordonatoare. Decorație bogată, prefigurând în unul din ultimele proiecte Arta 1900", autor al caselor Joseph Asche, str. Spaniolă nr. 10 (1894), case în str. Franklin nr. 6 (1894), Mucenic Cezara – *op.cit.*, p. 58

⁹⁰ Aceluiași proprietar îi aparținea și casa de raport din str. Pictor Romano nr. 4.

⁹¹ PMB – Serviciul Tehnic, dosarul 521/1898

cu gang, aceasta facilitând intrarea separată a chiriașilor. De asemenea se ușurează circulația la al doilea nivel prin amenajarea unui coridor deschis pe laturile curții interioare. În ciuda confortului mediu al clădirii, fațadele erau decorate cu grijă. Acest tip de casă mărturisește despre nivelul de trai al unei categorii sociale de mijloc.

IV. Concluzie

Studiul zonei Mântuleasa ne descoperă o parte de oraș cu o personalitate aparte. Aici străzile păstrează traseele vechilor mahalale, astăzi regularizate. Casele ilustrează evoluția orașului din sec.XIX până în zilele noastre. Se păstrează case eclectice, vile neoromânești, blocuri interbelice. Chiar în cadrul tipologiei, clădirile prezintă o mare diversitate arhitecturală. Astfel de zone, în care brutalitatea intervențiilor dictatoriale a fost puțin resimțită, mai există încă în capitala noastră.

O posibilă evoluție a lor este cea la care asistăm astăzi: destulă paragină, unele refaceri bine intenționate dar neprofesional realizate, care duc la pierderea spiritului inițial al clădirii, prea puține restaurări în adevăratul sens al cuvântului, intervenții cu clădiri noi, nepotrivite locului.

O soartă mai bună ar putea avea zonele de acest tip dacă ar fi integrate unor proiecte speciale de conservare arhitectonică. Politica de conservare, practică în alte orașe ale Europei, ar putea reîntregi identitatea capitalei noastre, atât de greu traumatizată de perioada comunistă. „*La baza acestei politici se află convingerea că integritatea și trăsăturile unei zone merită protejate și puse în valoare fără a păstra în mod necesar totul, sau împiedica ridicarea unor noi construcții*”⁹².

SUMMARY

The Evolution of the Mântuleasa Area, Since the Time of the Outskirts, up to the Present Day

The article minutely presents an area of Bucharest endangered of being demolished during the communist epoch – its history, its people, its peculiarities, its evolution throughout the ages.

⁹² „*La baza acestei politici se află convingerea că integritatea și trăsăturile unei zone merită protejate și puse în valoare fără a păstra în mod necesar totul, sau împiedica ridicarea unor noi construcții*” vezi

